

Demokratik jarayonlarga ta'sir etuvchi salbiy omillar tahlili

Xorijiy mamlakatlar tarixi yo'nalishi II kurs magistranti

Suyarov Nurbek

Barcha davrlarda bo'lgani singari bugungi davrda demokratik jarayonlar shakllanishiga to'sqinlik qiluvchi bir qancha muammolar mavjud. Ushbu muammolarning tuzilishi, xususiyati, amal qilishi turlicha bo'lib, bu har bir jamiyat va davlatda, har bir mintaqada o'zgacha ko'rinishda mavjud bo'lishi mumkin. Ming afsus bilan tan olish kerakki, bugungi kunda demokratik jarayonlarga ta'sir etuvchi salbiy omillarni keltirib chiqarishga sun'iy ravishda urinishlar kuzatilmoqda. Buni demokratik jamiyat rivojlanishiga, taraqqiy etishiga tahdid sifatida baholash mumkin.

Har qanday jamiyat bebaho va takrorlanmas qadriyat. Bu esa, o'z navbatida, jamiyatning tarixiy shakllangan an'analari, qadriyatlari, mentalitetini, shuningdek o'chmas madaniy va ma'rifiy merosini asrab-avaylash hamda unga hurmat bajo keltirishni taqozo etadi. Biroq, mana shunday boyliklarga, ya'ni jamiyatning boyliklariga tamomila to'g'ri kelmaydigan boshqa bir "boylik"larni olib kelish har doim va har davrda noxush oqibatlarga olib keladi. Bunday holat bugungi kunda deyarli urf bo'lishga ulgurgan "demokratiya eksporti" iborasi bilan ifodalanadi. Mana shu iboraga qo'shimcha ravishda yana bir iborani aytib o'tishimiz maqsadga muvofiq. Bu ibora "demokratiya importi"dir. Bu iboralarning birinchisi bir jamiyatda amal qiluvchi tamoyillarning boshqa bir jamiyatga nusxa ko'chirishga bo'lgan urinish bo'lsa, ikkinchisi ma'lum bir jamiyatning qaysidir jamiyatning ma'lum bir o'xshash xususiyatlariga tayanib, o'sha jamiyatning demokratik jarayonlarini o'z jamiyatida joriy etishiga urinishi, deb ta'riflash mumkin. Tarix tajribasidan ma'lumki, demokratiyani eksport yoki import qilish jiddiy fojiali oqibatlarga olib kelishi shubhasiz. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, "Ishonchimiz komilki, demokratiyani va "turli ochiq jamiyat modellari"ni eksport qilib bo'lmaganidek, davlat qurilishining universal loyihasini ham chetdan import qilish yoki

tiqishtirish mumkin emas. Aslida, hammaga birdek ma'qul bo'ladigan bunaqa modelning o'zi umuman yo'q"¹.

Hozirgi globallashuv sharoitida dunyoda demokratiya shiori bilan niqoblangan keskin g'oyaviy kurashlar, turli mafkuralar to'qnashuvi yuzaga kelmoqda. "Demokratiyani eksport" qilish tarafdorlari jamiyat hayotining barcha sohalarini liberallashtirish va demokratlashtirish, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash kabi tamoyillarni ilgari surishlariga qaramay, muayyan mamlakatning tarixi, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasi, xalqining milliy urf-odat, an'ana va qadriyatlari, kishilar dunyoqarashi va tafakkurini umuman hisobga olmaydi yoki ularni ikkinchi darajali deb hisoblaydi. Shuningdek, shunga o'xshash g'oya va qarashlar tarafdorlari demokratik jarayonlarni tezlik bilan sun'iy ravishda jadallashtirishga asosiy e'tiborini qaratadi. Vaholanki, ular zamonamizning eng rivojlangan mamlakatlari sifatida e'tirof etiladigan, deyarli uch yoki to'rt asrlik tajribaga ega AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiyada bu jarayon demokratiya unsurlari o'zaro bahs va munozaralar va kurashlar natijasida shakllanganligini unutmagan ko'rinadi. Masalan, AQSHda XIX asrning 30-yillariga ham, ya'ni mamlakat konstitutsiyasi qabul qilinganligidan 50 yil o'tib ham ayollar, hindular va qora tanli kishilar fuqarolik va siyosiy huquqlarga ega bo'lmagan. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, demokratiya davlat, xalq va jamiyat taraqqiyoti bilan birga yangicha ma'no-mazmunga ega bo'lib, vaqt o'tgan sari takomillashib boradi².

Demokratik jarayonlarga salbiy ta'sir etuvchi omillardan yana biri bu radikal islom g'oyalari deyish mumkin. Bu g'oyalar o'zining o'ta keskinligi va ommaviy tus olish ehtimolligi xavfi jihatdan fojiali deb hisoblash mumkin. Zero, ushbu g'oya tarafdorlari islomning fundamentalistik qarashlarini bugungi jamiyat hayotiga tadbiq etishda keskin fikrlari alohida ajralib turadi. Shuningdek, bu g'oyani amalga oshirish istagidagi kishilar demokratiyaning

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. –Т.13. –Т.: Ўзбекистон, 2005. –Б. 183-184.

² Karimov I. A. Asosiy vazifamiz – jamiyatimizni isloh etish va demokratlashtirish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish jarayonlarini yangi bosqichga ko'tarishdan iborat. *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 23 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi*. – T.: O'zbekiston, 2015. – B. 13.

xalqaro huquq umume'tirof etgan normalari va tamoyillarini inkor etib, shariat qonun-qoidalariga asoslangan jamiyat qurishni asosiy maqsad sifatida belgilab olishadi. Ular uchun eng qulay vaziyat va yo'l demokratik sharoitlar hali mustahkam shakllanmagan, shu bilan birgalikda aholisi islom diniga e'tiqod qiladigan mamlakatlarda demokratiyani tezlashtirish hamda avj oldirish sharoiti vujudga kelgan bir paytda qo'l keladi. Shu o'rinda bu masala xususida O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning fikrlari muhim ahamiyatga ega. "Hozirgi paytda, ma'lum tarixiy sabab va sharoitlarga ko'ra, demokratik andozalardan hali uzoq bo'lgan mamlakatlarda demokratik jarayonlarni sun'iy ravishda tezlashtirish, demokratiya g'oyalarini zo'rma-zo'raki qaror toptirish uchun urinishlar teskari natija berishi – bundan uchinchi bir kuch foydalanib qolishi muqarrar bo'lgan vaziyatni keltirib chiqarishi mumkin. Bu uchinchi kuch – radikal islomdir"³.

Radikal islom nafaqat demokratik qadriyat va prinsiplarni inkor etib kelmoqda, balki bu orqali islom dinini o'zidagi amallarni ham rad etib kelmoqda. Zeroki, aynan islom dini inson huquq va erkinliklarini hurmat qilish, erkin yashash, bu dunyoning ne'matlaridan bahramand bo'lish singari g'oyalarni o'zida mujassamlashtiradi. Biroq, afsus bilan ta'kidlash o'rinliki, islomni butunlay o'zgacha talqin etish, uni murakkablashtirish va o'zgacha tushunish hollari ko'payib bormoqda. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov fikricha, islom demokratik din bo'lib sabr-bardoshli bo'lishni, ma'naviylikni, insonga muhabbatni, soflikni targ'ib qiladi. Taqvodor kishi muayyan axloqiy chegaralardan tashqariga chiqmaydi. Xullas, din barcha millatlardagi har bir inson uchun muqaddas qadriyatdir. Shu jihatdan qaraganda, islom, agar uni buzib talqin etishmasa, oddiy, tushunarli dindir⁴.

Demokratik jarayonlar jadal sur'atlar bilan shakllanib borgani sayin uni talqin etish, uning jamiyat hayotidagi asl rivojlanish mohiyatini ochib berishda ommaviy axborot vositalari (OAV)ning o'rni beqiyos bo'lib borayotganligini

³ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. –Т.13. –Т.: Ўзбекистон, 2005. –Б. 339-340.

⁴ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.1. –Т.: Ўзбекистон, 1996. – Б. 237.

kuzatish mumkin. Aynan OAV demokratik jarayonlarning shakllanishida o'zining munosib hissasi bilan alohida ajralib turadi. Xolis va mukammal axborot muhitini ta'minlash va rivojlantirish demokratik jamiyatning eng muhim shartlaridan biri sanaladi. Shu boisdan OAVga ramziy ma'noda davlatning "to'rtinchi hokimiyati" sifatida nisbat beriladi. OAVning asosiy vazifalaridan biri xalqning xohish-istaklarini hokimiyat tarmoqlariga muttasil yetkazib berish, shuningdek hokimiyat tomonidan amalga oshirilgan islohotlar yoki siyosatning asl ma'no-mazmunini xalqqa oshkora tarzda yetkazishi hisoblanadi. Boshqacha aytadigan bo'lsak, ular erkin faoliyat yuritishi davlat tomonidan nazorat o'rnatilishi yoki bosim o'tkazilish mumkin emas. Bu xususida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 67-moddasida batafsil aytib o'tilgan: "Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar. Senzuraga yo'l qo'yilmaydi"⁵. Shu bilan birgalikda, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov e'tirof etganidek, "... jamoatchilikning, xalqning hokimiyatga nisbatan, xalqqa nisbatan, Prezidentga nisbatan, umuman mansabdorlarga nisbatan bildirgan fikrini ifodalovchi mabuoatgina demokratik matbuot hisoblanadi. Odamlarda har xil fikr bo'lishi tabiiy"⁶.

Ammo OAVning demokratik jarayonlarga ta'siri salbiy xususiyat kasb etayotganligini ham nazardan qochirmaslik zarur. Ya'ni OAV siyosiy maqsadlarni amalga oshirishning o'tkir quroli sifatida jahon maydonida gavdalanmoqda. Ko'pincha odamlar tarqatilayotgan axborotlarning dastlabkisiga ko'proq ishonadi. Axborot yordamida har qanday insonni, jamiyatni, qolaversa davlatni ham boshqarish mumkinligi haqida so'z ketsa hech kim buni inkor etmaydi yoki bunga qarshi chiqmaydi. Zero, bugungi globalashuv davrida axborot quroli ko'proq salbiy maqsadlarda foydalanib kelinayotgani hech kimga sir emas. Buni ko'pchilik axborot urushi iborasi bilan ifodalashadi. "Axborot urushi" atamasi ilk bor 1967-yili tilga olingan bo'lib, bu

⁵ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston NMIU, 2014. – B. 22.

⁶ Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. –Т.5. –Т.: 1997. – Б. 315.

ibora muallifi sobiq Sovet Ittifoqiga qarshi boshlangan axborot urushi asoschilaridan biri Allen Dallesdir⁷. Axborot urushining demokratik jarayonlarga ta'sir etish doirasi juda keng va turli-tuman. Afsuski, asosan islom dini e'tiqod qilinadigan mamlakatlarda, ayniqsa Shimoliy Afrika va Yaqin sharq mamlakatlaridagi "Arab bahori" deb nomlangan inqilobiy harakatlarning vujudga kelishida axborot vositalarining ta'siri nihoyatda katta va sezilarli rol o'ynaganini anglash qiyin emas.

Xulosa tariqasida aytish mumkinki, demokratiya ichkaridan ham, tashqaridan turib ham o'rnatilmaydi, balki har bir xalq demokratiyani o'z mentaliteti, o'z qadriyatlariga munosib tarzda u yoki bu darajada hayotga joriy etadi. Ayniqsa, sharq mamlakatlarida bu jarayon asta-sekinlik bilan, sharq xalqlarining tarixiy va milliy xususiyatlariga mos ravishda takomillashib borishini e'tirof etish joiz.

⁷ Мусурмонкулов О. Ахборот уруши ва "Fleshmob" ходисаси воситасида мафкурувий таҳдид / Тинчлик ва осойишталик — олий неъмат / масъул муҳаррир Шайх Абдулазиз Мансур; Ўзбекистон мусулмонлари идораси; Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази. —Т.: "Movaraunnahr", 2013. — Б. 102.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1) Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. – Т.13. –Т.: Ўзбекистон, 2005.
- 2) Karimov I. A. Asosiy vazifamiz – jamiyatimizni isloh etish va demokratlashtirish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish jarayonlarini yangi bosqichga ko'tarishdan iborat. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 23 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – Т.: O'zbekiston, 2015.
- 3) Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.1. –Т.: Ўзбекистон, 1996.
- 4) Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. –Т.5. –Т.: 1997.
- 5) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Т.: O'zbekiston NMIU, 2014.
- 6) Мусурмонкулов О. Ахборот уруши ва “Fleshmob” ҳодисаси воситасида мафкурувий таҳдид / Тинчлик ва осойишталик – олий неъмат / масъул муҳаррир Шайх Абдулазиз Мансур; Ўзбекистон мусулмонлари идораси; Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази. –Т.: “Movaraunnahr”, 2013.